

Key words: musical-aesthetic culture, younger students, a teacher of music, a music lesson.

Стаття надійшла до редакції 19.02.2012 р.

Прийнято до друку 27.04.2012 р.

УДК 373.5.036:7.01

А. В. Сергієнко

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ХУДОЖНЬО-ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ ЗАСОБАМИ СИНТЕЗУ МИСТЕЦТВ

Особистість формується і виявляє себе лише в діяльності. Саме діяльність є умовою, основою і способом розвитку особистості. В діяльності відбувається фізичний розвиток індивіда, формується його психологічна сфера, удосконалюється інтелект, почуття, зміцнюється воля, сила уяви, здібності і риси характеру. Через діяльність людина пізнає характеристики навколишнього світу, здійснює самопізнання. Власне в процесі діяльності зароджується психічне відображення світу у свідомості людини, результати якої, у свою чергу, мають вплив на її творчість. Будь-яка індивідуальність (сильна-слабка, вольова-безвольна, з позитивними рисами характеру чи негативними), завжди відображає у діяльності свій внутрішній світ, потреби та цінності, а також вимоги як свої, так і того оточення, в якому вона перебуває. Сукупність цілеспрямованих, усвідомлених дій, що передбачають позитивний наслідок, задоволення власних і соціальних потреб, інтересів, становлять діяльність [3, с. 198].

Феномен діяльності вивчають багато різних наук: філософія, антропологія, соціологія, психологія, естетика, педагогіка тощо. При цьому робиться наголос на тому, що лише в діяльності людина має змогу реалізуватися.

Основні принципи концепції діяльної сутності людини розкриваються в педагогічній теорії В. А. Лайя, який в «Школі дії» вказує, що не знання є метою школи дії, а внутрішня й відповідна до внутрішньої зовнішня творчість, тобто не копія з поданого, зразок для того, що повинно бути створено [6, с. 99]. Цей основний педагогічний «принцип дії», як визначає сам В. А. Лайя, відповідає висловлюванню Д. Дьюї у книзі «Школи майбутнього», відзначається, що «активність - суть життя, отже, навчити рухатися, діяти, означає вчити їх жити - у цьому справжнє призначення школи» [4, с. 68].

У філософсько-естетичному розумінні діяльність вивчалася такими дослідниками: М. О. Булатовим, В. А. Лекторським, Є. С. Маркарянном, Г. С. Межуєвим Є. Г. Юдіним. Вчені, визначаючи

психологію особистості, наголошують, що, сформувавшись під час практичного створення світу, людина не має змоги до реалізації, якщо вона не приступає до конструктивно-утворюючої діяльності. Особа завжди прагне «взяти участь у вічно значущих справах і рухах», продовжити деяку «зачату без і до нас спрямованість буття».

Філософія розподіляє діяльність на матеріально-виробничу й духовно-практичну, на репродуктивну й продуктивну, тобто на відтворюючу і творчу.

Перше припущення стосовно того, що діяльність складається із певних пов'язаних моментів, міститься в ученні Аристотеля про чотири причини - матеріальну, формальну, діючу, цільову [11]. Гегель уявляв діяльність як нерозривне ціле, що включає спонукальний стимул активності (мету), предмет її дії, засіб її реалізації в предметі і результат [1].

Великий інтерес стосовно вивчення системи естетичної діяльності становлять концепції Ю. Б. Борева, С. Х. Раппопорта [3, с. 9]. Ю. Б. Боров розглядає естетичну діяльність як діяльність людини в її загально людській значущості. Універсальною формою естетичної діяльності є творчість за законами краси. Вчений розподіляє людську діяльність на пізнання, оцінку, працю і спілкування. Діяльність розглядається ним у двох планах: як діяльність суб'єкта, спрямовану на себе: а) самопізнання; б) самооцінку; в) самоутворення; г) самоспілкування. Підкреслюється особлива значущість для розуміння мистецтва спрямування людської діяльності «на себе» і „назовні": «мистецтво - це образна модель людської життєдіяльності», вона дублює обидва типи діяльності людини [12]. Філософ вважає базисною основою діяльності мистецтво, бо тут діяльність людини пройнята естетичним змістом, а потім стає художньою діяльністю, для якої характерна творчість за законами краси. Ю. Б. Боров підрозділяє естетичну діяльність на практичну, художньо-практичну, художньо-творчу, художньо-рецептивну (сприйняття творів мистецтва) і рецептивно-естетичну, духовно-культурну (витворення ідеалів особистого смаку, винесення смакових суджень, оцінок). В цілому Ю. Б. Боров представляє діяльність як систему її типологічних утворень.

Розглядаючи зміст художньо-пізнавальної діяльності, ми дотримувалися основних положень концепції М. С. Кагана. Визначаючи основні функції мистецтва (просвітницьку, виховну, комунікативну, гедоністичну), його характерні боки (пізнавальний, оцінюючий, творчо-конструктивний, знаковий), вчений розглядає мистецтво як складну динамічну систему, яка є елементом людської діяльності. На думку М. С. Кагана, людська діяльність складається з п'яти видів діяльності: перетворюючої, пізнавальної, ціннісно - орієнтаційної, комунікативної і художньої. Саме художня діяльність утворюється за допомогою синтезу інших видів діяльності. В результаті виникає своєрідне співвідношення між видами діяльності й структурними елементами мистецтва: перетворюючій діяльності відповідає конструктивний бік мистецтва;

пізнавальний - його пізнавальний бік; ціннісно-орієнтаційній діяльності – оцінюючий; комунікативній діяльності – знаковий бік. Далі М. С. Каган робить висновок, що мистецтво – це «образна модель людської життєдіяльності» [5], яка об'єднує в своїй структурі основні види людської діяльності.

Вчений розглядає відповідність між функціональними структурами мистецтва та людською діяльністю. Мистецтво «відіграє однозначно роль засобу спілкування, способу ціннісної орієнтації, інструмента пізнання й знаряддя практично-духовного перетворення об'єктивного світу [5, с. 278]. Таким чином, можна зазначити ті функції мистецтва (комунікативну, обумовлену комунікативною діяльністю людей, просвітницьку – пізнавальною діяльністю людей, виховну - діяльністю – ціннісно-орієнтаційною), які безпосередньо реалізуються в художньо-пізнавальній діяльності особи.

Розглядаючи основні аспекти художньо-пізнавальної діяльності звернемося до її психологічних механізмів. В психології діяльність розглядається в роботах Б. Г. Ананьєва, П. Я. Гальперіна, О. М. Леонтьєва, В. С. Ротенберга, О. Л. Рубінштейна.

Вчені-психологи стверджують, що лише в діяльності проявляються і формуються усі психічні властивості особи. Розглянемо більш конкретно структуру діяльності, яка містить такі елементи: мотив, мету, дію, результат. Структура діяльності буде аналізуватися в контексті художньо-пізнавальної діяльності, де всі складові діяльності естетизовані. Отже, першим елементом діяльності є мотив. Усі наступні ланки, що складають діяльність, а саме мета, засоби її досягнення визначені мотивом.

Розглядаючи мотиваційну сферу художньо-пізнавальної діяльності, вчені дійшли висновку, що вона буде складатися з низки таких мотивів:

- 1) потреба спілкування з мистецтвом;
- 2) потреба спілкування з людьми через мистецтво;
- 3) потреба в самореалізації.

В основі будь якого виду діяльності лежить мета, яка визначає і методи її досягнення. Визначення цілі характеризує увесь діяльний процес. Щодо художньо-пізнавальної діяльності, то мета її має естетичну направленість і спрямована на адекватне сприйняття творів мистецтва.

Третій структурний елемент діяльності - це дія. Дія являє собою процес, підкорений уявленню про той результат, якого треба досягнути, тобто процес, підпорядкований свідомій меті. Будь-яка людська діяльність не існує інакше, як у формі дії, ланцюга дії.

Діяльність здійснюється певною сукупністю дій, які підпорядковані окремим цілям. Дії самі по собі підпорядковані не самостійному спонуканню, а спонуканню тієї діяльності, до складу якої вони входять. Знання тісно пов'язані з діями, без дії вони безперспективні. Знання дають достовірні відомості про предмет, об'єкт, забезпечують

творчий, свідомий рівень діяльності, успішне її виконання. Без активного пошуку нових знань, без активної діяльності людина ніколи їх не опанує.

Не менш важливими у цьому процесі є навички. Навичка, як компонент діяльності, є психічним новоутворенням, завдяки якому індивід спроможний займатися певним видом діяльності раціонально, творчо, майстерно. Навичка є необхідним компонентом уміння.

Уміння - вироблена на основі і навичок система психічних і практичних дій, які забезпечують успішне виконання певного виду діяльності [3, 199-202]. Уміння - це єдність практичних і розумових дій. У художньо-пізнавальній діяльності дія відбувається завдяки тій системі естетичних знань, навичок та вмінь, якими володіє особа.

Заключний елемент діяльності - результат, тобто «продукт». Стосовно формування художньо-пізнавальної діяльності школярів, діяльність тут буде духовною діяльністю, продукт буде мати ідеальний характер (художній образ, твір мистецтва тощо). У відношенні до художньо-пізнавальної діяльності, яка являє собою діяльність особи, результатом є цілісне судження, яке формується у процесі цього виду діяльності.

В науковій літературі здебільшого розрізняють три основні види діяльності: гра, навчання, праця.

Гра – діяльність, що відбувається в умовних ситуаціях і спрямована на відтворення суспільного досвіду, зафіксованого в продуктах культури.

Учення – діяльність спрямована на освоєння суспільного досвіду. На відміну від гри, мотив якої полягає у ній самій, учення ґрунтується на пізнавальних потребах, а його мотиви тією чи іншою мірою пов'язані з процесом практичного і теоретичного освоєння людством діяльності. Результатом є набуття суб'єктом певних знань, умінь, навичок, звичок. Спеціально організоване учення - це навчання. Навчальна діяльність схожа на працю, бо вимагає напруження, нервових і психічних, а також фізичних сил. Праця - діяльність людини, спрямована на освоєння та перетворення предметів, об'єктів навколишнього світу чи створення нових, для задоволення власних та суспільних потреб. Кожна особистість має можливість у праці виявити свій інтелект, здібності, прагнення, волю, свідомість, почуття, навички та уміння

Поняття «художньо-пізнавальна діяльність» містить два елементи, яке являє собою синтез художньої діяльності і пізнавальної. Поняття «художня діяльність» ототожнюється з поняттям «мистецтво». У результаті художньої діяльності проявляється твір мистецтва. Проте художня діяльність характеризує не лише процес побудови мистецтва, але й процес сприйняття, засвоєння його особою і суспільством .

О. Лосев тлумачив художнє як «доцільну діяльність, притаманну і творам ремісничим, і творам художнім у власному смислі слова» [7]. Таким чином, можна зробити висновок, що художнє - це якісне поняття, що сприяє вираженню загальному через неповторну форму

індивідуального так само, як і загальні якості людей виражаються через різноманітність індивідуальних доль.

Пізнання (за Крейгом) [8, с. 254] – складний процес, за допомогою якого ми здобуємо знання про світ. Воно включає процеси навчання, сприйняття, пам'яті і розуміння. Термін пізнавальної, або інакше кажучи, когнітивного розвитку відносин до росту й вдосконалення цієї інтелектуальної здібності, здобуття знань.

В українському педагогічному словнику подається таке визначення пізнання - це «процес цілеспрямованого активного відображення об'єктивного світу у свідомості людей. Пізнання є специфічною, вищою формою відображення. На відміну від нижчих форм відображення воно здатне виходити за межі наявного стану речей, тобто відображати не тільки сучасне, а й майбутнє, не лише дійсне, а й численні можливості - конкретні й абстрактні - для вибору тієї з них, що найбільше відповідає інтересам людини» [2, с. 261].

Формування художньо-пізнавальної діяльності слід розглядати як одну з форм пізнавальної діяльності особи. В пізнавальній діяльності можна простежити деякі загальні гносеологічні закономірності. Так властивості об'єкта завжди відтворюються в пізнавальному образі через діяльність. С. Л. Рубінштейн підкреслював, що під „відображенням ми розуміємо не стільки відображення об'єкта в суб'єкті, за якого образ об'єкта виникає безпосередньо в результаті механічного впливу об'єкта суб'єктом, за якого вплив об'єкта відбувається через об'єкт, опосередковується його діяльністю [10].

Художньо-пізнавальна діяльність старшокласників повинна проявлятися у небайдужому ставленні до естетичних предметів, як наслідок чого і виникає потреба у власній творчій діяльності.

Мистецтво сприяє формуванню багатьох рис творчої людини. Спілкування з різними видами мистецтва, ознайомлення учнів з різноманітними формами художньо-пізнавальної діяльності веде до активізації емоційної та інтелектуальної сфер, творчого підвищення образного та понятійного мислення, розвитку почуттів.

Синтез мистецтв, як система педагогічного впливу, залучає школярів до різних видів художньо-пізнавальної діяльності, формує мотиви діяльності, значно збагачує естетичні почуття, активізує естетичні потреби. Це доводять у своїх працях Б. Асаф'єв, М. Грабар, Р. Глієр, Б. Юсов, Г. Шевченко, Г. Март'янова та ін.

Список використаної літератури

1. Гегель Г. В. Эстетика в 4-х т. / Г. В. Гегель. – М. : Искусство, 1968. - Т.1 - 312 с. **2. Гончаренко С. У.** Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. - К. : Либідь, 1997. – 373 с. **3. Дубравська Д. М.** Основи психології: Навч. посібник / Д. М. Дубравська. – Львів : Світ, 2001. – 280 с. **4. Дьюї Д., Дьюї З.** Школи майбутнього / Д. Дьюї. – Берлін : Госіздат РСФСР, 1992. – 179 с. **5. Каган М.** Роль и взаимодействие

искусств в педагогическом процессе / М. Каган // Музыка в школе. - 1987. - № 4. - С. 28 - 36. **6. Лай В. А.** Школа действия. Реформа школы в соответствии с требованиями природы и культуры / В. А. Лай. - М. : Педагогика, 1989. - 168 с. **7. Лосев А. Ф.** История античной эстетики / А. Ф. Лосев. - М. : Искусство, 1975. - 776 с. **8. Мацумото Л.** Психология и культура. / Л. Мацумото. - Питер, 2003. - 717 с. **9. Раппопорт С. Х.** Художественное представление и художественный образ // Эстетические очерки / С. Х. Раппопорт. - М. - Мысль, 1973. - Вып. 3. - С. 23 - 34. **10. Рубинштейн О.Л.** Принципы и пути развития психологии / О. Л. Рубинштейн. - М. : Наука. - 1959. - 230 с. **11. Ханин Д. М.** Искусство как деятельность в эстетике Аристотеля / Д. М. Ханин. - М. : Наука, 1986. - 173 с. **12. Шевченко Г.П.** Взаємодія мистецтв в естетичному вихованні підлітків / Г. П. Шевченко. - К. : Знання, 1981. - 48 с.

Сергієнко А. В. Теоретичні засади формування художньо-пізнавальної діяльності старшокласників засобами синтезу мистецтв

В статті розглядаються теоретичні засади формування художньо-пізнавальної діяльності засобами синтезу мистецтв, тлумачення діяльності різними видами наук, структура діяльності та мотиви художньо-пізнавальної діяльності.

Ключові слова: діяльність, художня діяльність, мистецтво.

Сергиенко А. В. Теоретические основы формирования художественно-познавательской деятельности старшекласников методами синтеза искусств

В статье рассматриваются теоретические принципы формирования художественно-познавательной деятельности средствами синтеза искусств, толкование деятельности разными видами наук, структура деятельности, а также мотивы художественно-познавательной деятельности.

Ключевые слова: деятельность, художественная деятельность, искусство.

Sergienko A. V. Theoretical basis for the formation of art-school students poznavatelskoy methods of synthesis of arts

In the article consider some theoretical principles and methods forming artistic activity funds by means synthesis arts, the interpreting activity different kinds of sciences, the structure of activities and motives artistic activity.

Key words: activities, artistic activity, arts.

Стаття надійшла до редакції 16.01.2012 р.

Прийнято до друку 27.04.2012 р.